

O'zbekiston Respublikasi
Maktabgacha va maktab
ta'limi vazirligi

ISSN: 2992-9008
UDK: 37

TA'LIM VA TARAQQIYOT

Ilmiy-uslubiy jurnali

2026-YIL 5-SON

www.journal.namspi.uz

Bosh muharrir: Namangan davlat pedagogika instituti rektori B.E.Xusanov

Mas'ul muharrir: Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor M.R.Qodirxonov

Mas'ul muharrir o'rinbosari: Ilmiy tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy-pedagogik kadrlar tayyorlash bo'limi boshlig'i J.A.Yuldashev

TAHRIR HAY'ATI

Aniq va tabiiy fanlar: k.f.d., prof. Sh.Abdullayev, f-m.f.d., dots. R.Xakimov, k.f.d., prof. N.Vohidova, k.f.d., dots. M.Qodirxonov, b.f.d., dots. A.Batashov, f-m.f.n., dots., T.Abdullayev, p.f.n., dots. M.Eshnazarova, p.f.n., dots. G'.Nafasov, p.f.n., dots. M.Boltayeva.

Texnika fanlari: t.f.d., prof. A.Umarov, t.f.d., prof. A.Qayumov, PhD, dots. Sh.Xudoyqulov, PhD, dots. Abdunazarov.

Ijtimoiy-gumanitar fanlar: s.f.d., prof. T.Fayzullayev, tar.f.d., prof. A.Rasulov. f.f.d., prof. M.Ismoilov, i.f.d., dots. N.Sotivoldiyev, t.f.n., dots. A.Isoqboyev, f.f.n., dots. O.Mamatov, t.f.n., dots. Z.Haydarov, PhD. J.Yuldashev, PhD. A.Abdullayev.

Pedagogika fanlari: p.f.d., prof. B.Xodjayev, p.f.d., prof. X.Najmiddinova, p.f.d., prof. T.Ismoilov, p.f.d., prof. S.Abdullayev. p.f.d., prof., M.Y.Sobirova, p.f.d., prof., R.Zamilova, p.f.d., prof. Sh.Xujamberdiyeva, p.f.d., dost. M.Asqarova, PhD, dots. M.Asranboyeva.

Filologiya fanlari: fil.f.d., prof. N.Uluqov, fil.f.d., prof. H.Usmanova, f.f.d., dots. X.Shokirova, p.f.n., dots. S.Misirov, p.f.n., dots. Sh.Ubaydullayev, PhD., dots. P.Lutfullayev, PhD., dots. M.Yakubbayev.

Texnik muharrir: R.Tursunov

Tahririyat manzili: Namangan shahri, Uychi ko'chasi, 316-uy.

Pochta indeksi: 160136, **Faks:** (0369) 227-27-21,

Email: Info@namspi.uz

"Ta'lim va taraqqiyot" ilmiy-uslubiy jurnali elektron to'plam sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi **Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi (AOKA)ning 2022-yil 25-oktabrdagi № 045044 raqamli guvohnomasi** asosida chop etiladi. Jurnal **Oliy Attestatsiya komissiyasining 2024-yil 30-noyabrdagi (№ 364/5) yig'ilishi qaroriga asosan pedagogika fanlari bo'yicha falsafa fanlari doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan asosiy ilmiy natijalarini chop etish uchun tavsiya etilgan.** UDK: 37, Xalqaro standartlashtirish raqami (ISSN): 2992-9008.

Maqolalarning ilmiy saviyasi va keltirilgan ma'lumotlar uchun mualliflar javobgar hisoblanadi.

HAMKORLIKKA ASOSLANGAN TA'LIMNING SAMARADORLIGI VA PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Xolmirzayev Shavkat Abdulazizovich

University of Business and Science

Pedagogika va psixologiya kafedrası, dotsent v.b.

Annotatsiya: Ushbu maqolada hamkorlikka asoslangan ta'limning samaradorligi va pedagogik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Hamkorlik pedagogikasining mohiyati, interaktiv, loyiha, muammoli, kooperativ va simulyatsiya metodlarining o'quvchilar faolligi, mas'uliyati va muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishdagi o'rni yoritilgan. Shuningdek, o'qituvchining metodik mahorati, individual yondashuv hamda ota-onalar bilan hamkorlikning ta'lim samaradorligiga ta'siri ko'rib chiqilgan. Hamkorlikka asoslangan ta'limni joriy etishda uchraydigan metodik qiyinchiliklar va ularni bartaraf etish yo'llari ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: hamkorlik pedagogikasi, hamkorlikka asoslangan ta'lim, ta'lim samaradorligi, pedagogik imkoniyatlar, interaktiv metodlar, kooperativ ta'lim, loyiha metodi, o'qituvchi mahorati, ota-onalar bilan hamkorlik, ta'limda innovatsiyalar.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ОБУЧЕНИЯ НА ОСНОВЕ СОТРУДНИЧЕСТВА

Аннотация: В данной статье анализируются эффективность и педагогические возможности обучения на основе сотрудничества. Раскрываются сущность педагогики сотрудничества и роль интерактивных, проектных, проблемных, кооперативных методов и метода симуляции в развитии активности, ответственности и коммуникативных навыков учащихся. Также рассматривается влияние методического мастерства учителя, индивидуального подхода и сотрудничества с родителями на эффективность образования. Показаны методические трудности, возникающие при внедрении обучения на основе сотрудничества, и пути их преодоления.

Ключевые слова: педагогика сотрудничества, обучение на основе сотрудничества, эффективность образования, педагогические возможности, интерактивные методы, кооперативное обучение, проектный метод, мастерство учителя, сотрудничество с родителями, инновации в образовании.

EFFECTIVENESS AND PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF COLLABORATION- BASED EDUCATION

Abstract: This article analyzes the effectiveness and pedagogical possibilities of collaboration-based education. It reveals the essence of the pedagogy of cooperation and the role of interactive, project-based, problem-based, cooperative and simulation methods in developing students' activity, responsibility and

communication skills. The article also considers the influence of the teacher's methodological skills, an individual approach and cooperation with parents on the effectiveness of education. Methodological difficulties that arise in implementing collaboration-based education and ways of overcoming them are shown.

Keywords: *pedagogy of cooperation, collaboration-based education, educational effectiveness, pedagogical possibilities, interactive methods, cooperative learning, project method, teacher skills, cooperation with parents, innovations in education.*

KIRISH

Hamkorlik pedagogikasi zamonaviy ta'lim tizimining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida o'zaro hamjihatlikni, o'rganish va rivojlanish jarayonida umumiy maqsadlar sari birgalikda harakat qilishni ta'minlaydi. Bu g'oyalar XX asrning 80-yillarida Sh.A. Amonashvili kabi pedagoglar tomonidan ilgari surilgan bo'lib, ta'lim jarayonini o'qituvchi va o'quvchining hurmat hamda ishonchga asoslangan birgalikdagi faoliyati sifatida talqin etadi [1]. Bu yondashuvda ta'lim jarayoni faqat o'qituvchi tomonidan boshqariladigan faoliyat emas, balki o'quvchilarning faol ishtiroki, fikrlari, xohish-istaklari va ehtiyojlariga asoslangan ikki tomonlama aloqalar jarayoni sifatida qaraladi.

Hamkorlikka asoslangan ta'lim o'qituvchi va o'quvchi munosabatlari bilan cheklanmaydi, u o'quvchilarning bir-biri bilan o'zaro hamkorligini, guruhda birgalikda o'rganishini ham o'z ichiga oladi. Xorijiy tadqiqotlarda bu yo'nalish kooperativ ta'lim nomi bilan o'rganilgan bo'lib, guruh maqsadlari va har bir o'quvchining shaxsiy mas'uliyati uning samaradorligini belgilovchi asosiy shartlardan biri sanaladi [2]. Hamkorlikning muhim unsurlari sifatida ijobiy o'zaro bog'liqlik, yuzma-yuz o'zaro yordam, shaxsiy mas'uliyat, ijtimoiy ko'nikmalar va guruh faoliyatini tahlil qilish ko'rsatiladi [3].

Bugungi kunda o'quvchilardan o'rganilgan materialni qayta aytib berish bilangina cheklanmasdan, olingan bilimni amaliyotda qo'llash, birgalikda ishlash, o'z fikrini asoslash va boshqalarning fikrini hurmat qilish talab etilmoqda. Mustaqil fikrlash,

jamoada ishlash va muloqot kompetensiyalari zamonaviy ta'limning muhim natijalari sifatida qaralmoqda. Bunday natijalarga erishishda faqat o'qituvchi nutqiga tayanadigan o'qitish yetarli bo'lmay qolmoqda. Shu sababli hamkorlikka asoslangan ta'limning samaradorligini va uning pedagogik imkoniyatlarini ilmiy jihatdan tahlil qilish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Mazkur maqolaning maqsadi hamkorlikka asoslangan ta'limning samaradorligi va pedagogik imkoniyatlarini nazariy jihatdan asoslash, uning asosiy metodlarini tahlil qilish hamda uni joriy etishda o'qituvchi va ota-onalarning rolini yoritishdan iborat. Bu maqsadga erishish uchun hamkorlikka asoslangan ta'limning mohiyati va tamoyillarini aniqlash, uning asosiy metodlarini tahlil qilish, samaradorlik omillari va mezonlarini yoritish, o'qituvchi va ota-onalarning rolini ko'rsatish hamda joriy etishdagi qiyinchiliklar va ularni bartaraf etish yo'llarini belgilash vazifalari qo'yildi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Hamkorlik pedagogikasi hamda ta'lim jarayonini samarali tashkil etish masalalari ko'plab ilmiy manbalarda yoritilgan. M. Toxtaxodjayeva tahriri ostidagi "Pedagogika" asarida ta'lim jarayonining mohiyati, tamoyillari, metod va shakllari bayon etilgan bo'lib, bu hamkorlikka asoslangan ta'limni nazariy jihatdan tushunish uchun asos bo'ladi [4]. J.G'. Yo'ldoshev va S.A. Usmonovning "Pedagogik texnologiya asoslari" kitobida ta'lim jarayonini texnologik yondashuv asosida loyihalash, o'qituvchi va o'quvchi faoliyatini maqsadga yo'naltirish masalalari yoritilgan [5]. N.N. Azizxo'jayevaning "Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat" asarida pedagogik texnologiyalarni qo'llashda o'qituvchi mahoratining o'rnini ko'rsatilgan [6]. H. Omonov va hammualliflarning "Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat" kitobida esa pedagogik texnologiyalarni amaliyotda qo'llash va pedagogik mahorat masalalari tahlil qilingan [7]. D.K. Hotamovning "Umumiy pedagogika" o'quv qo'llanmasida pedagogika nazariyasi, ta'lim va tarbiya jarayonlarining asoslari bayon etilgan [8].

Keltirilgan manbalarni umumlashtirib aytish mumkinki, hamkorlik pedagogikasining insonparvarlik g'oyalari, kooperativ ta'limga oid xorijiy tadqiqotlar hamda pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat masalalari ko'pincha alohida-alohida ko'rib chiqiladi. Mazkur maqolada esa bu yo'nalishlar yaxlit tizim sifatida, ya'ni o'qituvchi, o'quvchi va ota-onalar hamkorligi nuqtai nazaridan tahlil qilinadi.

Tadqiqot nazariy xarakterga ega bo'lib, empirik ma'lumotlar (so'rov, kuzatuv, eksperiment) to'plashga tayanmaydi. Unda ilmiy-pedagogik adabiyotlarni nazariy tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish va tizimlashtirish usullaridan foydalanildi. Hamkorlikka asoslangan ta'lim metodlari ularning pedagogik imkoniyatlari nuqtai nazaridan guruhlandi, xulosalar esa manbalarni tahlil qilish asosida shakllantirildi. Metodlarni amaliyotga joriy etish yo'llari dars modeli ko'rinishida tavsiflandi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tahlil hamkorlikka asoslangan ta'limning pedagogik imkoniyatlari uning mohiyati, tamoyillari, metodlari, baholash tizimi hamda o'qituvchi va oila rolining uyg'unligi orqali namoyon bo'lishini ko'rsatdi.

Hamkorlikka asoslangan ta'limning mohiyati va tamoyillari. Hamkorlikka asoslangan ta'limda ta'lim jarayonining ishtirokchilari, ya'ni o'qituvchi, o'quvchi va ota-onalar, jarayonning teng huquqli sub'ektlari sifatida qaraladi. O'quvchi bu yerda ma'lumotni passiv qabul qiluvchi emas, balki o'z bilimini boshqalar bilan birgalikda quruvchi faol shaxsdir. O'qituvchi esa jarayonni boshqaruvchi emas, balki uni yo'naltiruvchi va qo'llab-quvvatlovchi hamkor sifatida ishtirok etadi.

Tahlil qilingan manbalar asosida hamkorlikka asoslangan ta'limning quyidagi tamoyillarini ajratib ko'rsatish mumkin: o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida o'zaro hurmat va ishonch; guruh uchun umumiy maqsadning mavjudligi; ishtirokchilarning bir-biriga bog'liqligi; har bir o'quvchining shaxsiy mas'uliyati; fikrni erkin bildirish imkoniyati; o'quvchilarning yoshi va individual xususiyatlarini hisobga olish; guruh faoliyatini birgalikda tahlil qilish. Bu tamoyillardan birining buzilishi hamkorlikni shaklan saqlab

qolgan holda, mazmunan yo'qqa chiqarishi mumkin. Masalan, guruhga umumiy topshiriq berilgan, lekin har bir o'quvchining hissasi baholanmasa, ish asosan eng faol o'quvchi zimmasiga tushib qoladi.

An'anaviy va hamkorlikka asoslangan ta'limning farqlari. An'anaviy ta'limda asosiy maqsad bilimni tayyor shaklda yetkazish bo'lib, darsni o'qituvchi boshqaradi, o'quvchi esa asosan tinglaydi va o'zlashtirgan narsasini takrorlaydi. Baholash ko'pincha yakuniy natijaga qaratiladi, o'quvchilar o'rtasidagi o'zaro aloqa esa dars jarayonining ikkinchi darajali jihati sifatida qoraladi. Hamkorlikka asoslangan ta'limda esa maqsad bilimni o'zlashtirish bilan birga, uni birgalikda qurish, amaliyotda qo'llash va shu jarayonda shaxsiy hamda ijtimoiy sifatlarni rivojlantirishdan iborat. Dars jarayonida o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida fikr almashinuvi doimiy bo'lib, o'quvchilarning o'zaro muloqoti o'rganishning asosiy vositasiga aylanadi. Baholash esa natija bilan bir qatorda jarayonni, ya'ni o'quvchining faolligi va guruhga qo'shgan hissasini ham qamrab oladi. Bu ikki yondashuv bir-biriga zid emas: amaliyotda ma'ruza va tushuntirish hamkorlik metodlari bilan uyg'unlashtirilganda yaxshi natija beradi.

Psixologik-pedagogik asoslari. Hamkorlikka asoslangan ta'limning samaradorligi o'rganish jarayonining ijtimoiy xarakterga ega ekanligi bilan izohlanadi. Bola bilimni yolg'iz o'zi emas, balki kattalar va tengdoshlari bilan muloqot jarayonida o'zlashtiradi. Tengdoshlari bilan fikr almashish, o'z fikrini boshqalarga tushuntirish, boshqalarning tushuntirishini tinglash o'quvchining tushunchalarini aniqlashtiradi va chuqurlashtiradi. Bundan tashqari, guruhda o'quvchi o'zini jamoaning bir qismi sifatida his qiladi, bu esa uning xavotirini kamaytiradi va o'quv faoliyatiga bo'lgan ichki motivatsiyani oshiradi. Guruhdagi muvaffaqiyat o'quvchida o'zining kuchiga ishonch hissini shakllantiradi, muvaffaqiyatsizlik esa jamoa bilan birga tahlil qilinib, uni jiddiy ruhiy yuk bo'lmay, o'rganish imkoniyatiga aylantiradi.

Interaktiv metodlar. Rolli o'yinlar, guruhli muhokamalar va muammoli vaziyatlar o'quvchilarga fikrini bildirish, boshqalar fikrini tinglash va amaliy

ko'nikmalarni egallash uchun sharoit yaratadi. Bu metodlar o'quvchilarning o'quv materialiga munosabatini o'zgartirib, ularda faol va mas'uliyatli pozitsiyani shakllantirishga yordam beradi. Amaliyotda juftlikda fikr almashish, aqliy hujum, kichik guruhlarda muhokama va zig-zag kabi usullar keng qo'llaniladi. Ularning umumiy afzalligi shundaki, har bir o'quvchi darsda gapirish va fikr bildirish imkoniyatiga ega bo'ladi, bu esa ayniqsa uyatchan va kam faol o'quvchilarni jarayonga jalb etishda muhimdir.

Loyiha metodi. O'quvchilarga mavzularni mustaqil o'rganish va loyiha asosida yechim topish imkoniyatini berish ularda muammolarni tahlil qilish va chora-tadbirlar ishlab chiqish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Loyiha ustida ishlash odatda mavzuni tanlash, rejalashtirish, ijro etish, natijani taqdim etish va baholash bosqichlaridan iborat bo'ladi. Har bir bosqichda o'quvchilar vazifalarni o'zaro taqsimlaydi, bir-birining ishini muvofiqlashtiradi va umumiy natija uchun mas'uliyatni birgalikda o'z zimmasiga oladi. Masalan, o'quvchilar yo'l xavfsizligi, o'z-o'zini himoya qilish, tabiiy ofatlar kabi mavzularda loyiha yaratib, bilimlarini amaliyotda qo'llaydilar.

Muammoli ta'lim metodlari. O'quvchilarga muammoli vaziyatlarni taqdim etib, ularni guruhlarda muhokama qilish va yechim topishga undash tanqidiy fikrlash, mantiqiy tahlil qilish hamda muammolarga mas'uliyatli yondashuvni rivojlantiradi. Bunda o'qituvchi tayyor javob bermaydi, balki savollar orqali o'quvchilarni izlanishga yo'naltiradi. Guruh a'zolari turli yechimlarni taklif qiladi, ularni asoslaydi va eng maqbul variantni birgalikda tanlaydi. Bu jarayon o'quvchilarda o'z nuqtai nazarini dalillar bilan himoya qilish hamda boshqalarning dalillarini hurmat bilan tinglash madaniyatini shakllantiradi.

Kooperativ ta'lim metodlari. Bu metodda o'quvchilar bir-biri bilan hamkorlikda muayyan vazifalarni bajaradilar. Guruhli ishlar, muhokamalar va birgalikda yechim topish jarayonida ular bir-biridan o'rganadilar va o'zaro yordam orqali bilimlarini mustahkamlaydilar. Guruhlar odatda uch-besh o'quvchidan tashkil topadi, a'zolar

o'rtasida rahbar, yozuvchi, vaqt nazoratchisi va taqdimotchi kabi rollar taqsimlanadi. Rollarning vaqti-vaqti bilan almashtirib turilishi har bir o'quvchiga turli vazifalarda o'zini sinab ko'rish imkonini beradi. Metodning samaradorligi guruh uchun umumiy maqsad qo'yilishi va har bir o'quvchining hissasi alohida e'tiborga olinishiga bog'liq.

Simulyatsiya metodlari. Turli hayotiy vaziyatlarni modellash tirish o'quvchilarda to'g'ri qaror qabul qilish ko'nikmasini rivojlantiradi. Masalan, yo'l harakati qoidalarini o'rgatishda simulyatsiya yordamida xavfsiz tajriba orttirish mumkin. Simulyatsiyada o'quvchilar real hayotda xatoga yo'l qo'yish xavfli bo'lgan vaziyatlarni nazorat ostida sinab ko'radilar, so'ngra o'z harakatlarini guruhda birgalikda tahlil qiladilar. Ushbu metodlar bir-birini to'ldirib, o'quvchilarning faolligi, o'zaro yordami va mas'uliyatini rivojlantirishga imkon yaratadi.

Baholash va samaradorlik mezonlari. Hamkorlikka asoslangan ta'limning samaradorligini faqat o'zlashtirish natijalariga qarab baholash yetarli emas. Samaradorlikning mezonlari sifatida o'quvchilarning darsdagi faolligi, bilim va ko'nikmalar sifati, o'quv motivatsiyasi, muloqot va jamoada ishlash madaniyati hamda o'quvchilar o'rtasidagi munosabatlar muhitini ko'rsatish mumkin. Bu mezonlarni baholash uchun o'qituvchi kuzatuv varaqalari, baholash mezonlari jadvali (rubrika), o'z-o'zini baholash va o'zaro baholash, o'quvchi portfoliosi kabi vositalardan foydalanishi mumkin. Muhim shart shundaki, baholashda guruhning umumiy natijasi ham, har bir o'quvchining shaxsiy hissasi ham hisobga olinishi kerak, aks holda hamkorlikning adolatliligiga bo'lgan ishonch yo'qoladi.

Samaradorlik omillari. Hamkorlikka asoslangan ta'lim o'quvchilarga nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ko'nikmalarni ham o'zlashtirish imkonini beradi. Guruhda ishlash jarayonida o'quvchilar bir-birining fikrini hurmat qilishni, jamoaviy muvaffaqiyatga erishish uchun birgalikda harakat qilishni, muloqot va muammolarni hal qilishda o'zini tutishni o'rganadilar. Bu ularning ijtimoiy va emotsional rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bundan tashqari, o'quvchi o'z fikri va hissasi guruh uchun

muhim ekanini his qilganda, o'quv faoliyatiga bo'lgan qiziqishi va mas'uliyati ortadi. Bilimi yaxshi o'zlashtirgan o'quvchi o'rtog'iga tushuntirish jarayonida o'z bilimini yanada mustahkamlaydi, o'zlashtirishda qiynalayotgan o'quvchi esa tengdoshining tilida berilgan tushuntirishdan foyda ko'radi.

Pedagogik imkoniyatlari. Hamkorlikka asoslangan ta'limning pedagogik imkoniyatlari bir necha yo'nalishda namoyon bo'ladi. Birinchidan, u shaxsni rivojlantirish imkoniyatiga ega: o'quvchi o'z fikrini bildirish, mas'uliyatni zimmasiga olish va o'z faoliyatini baholashni o'rganadi. Ikkinchidan, u kommunikativ madaniyatni shakllantiradi, ya'ni tinglash, savol berish, fikrni dalillash va kelishuvga erishish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Uchinchidan, u tanqidiy va mantiqiy fikrlashni kuchaytiradi, chunki guruhdagi turli fikrlar o'quvchini o'z qarashlarini qayta ko'rib chiqishga undaydi. To'rtinchidan, hamkorlik sharoitida o'quvchilarning bilim darajasi va o'zlashtirish sur'atidagi farqlarni hisobga olish, ularga turli murakkablikdagi vazifalar berish osonlashadi. Nihoyat, raqamli muhitda hamkorlik ham yangi imkoniyatlar ochadi: o'quvchilar umumiy hujjatlar va onlayn platformalar yordamida masofadan turib birgalikda ishlashi mumkin.

Tarbiyaviy imkoniyatlari. Hamkorlikka asoslangan ta'lim faqat bilim berish bilan cheklanmaydi, u tarbiyaviy vazifalarni ham hal qiladi. Birgalikda ishlash jarayonida o'quvchilar o'zaro hurmat, mas'uliyat, rostgo'ylik, adolat va yordamga tayyorlik kabi qadriyatlarni amaliy faoliyatda o'zlashtiradi. Guruhda kelishmovchilik yuzaga kelganda, o'quvchilar uni janjalsiz, muloqot orqali hal etishni o'rganadi. Boshqa o'quvchining muvaffaqiyatidan quvonish va uning qiyinchiligiga hamdard bo'lish ko'nikmalari ham ana shunday vaziyatlarda shakllanadi. Shu ma'noda hamkorlikka asoslangan ta'lim ta'lim va tarbiya birligini ta'minlovchi samarali vosita hisoblanadi.

Ta'lim bosqichlariga qarab qo'llash xususiyatlari. Hamkorlikka asoslangan ta'lim metodlari o'quvchilarning yoshiga qarab turlicha qo'llanadi. Boshlang'ich sinflarda o'yin elementlari, juftlikda va uch-to'rt kishilik kichik guruhlarda bajariladigan

qisqa topshiriqlar samarali bo'ladi, chunki bu yoshdagi bolalarning diqqati qisqa muddatli va ular tengdoshlari bilan harakatda, o'yin orqali o'rganishni yaxshi ko'radi. Bu bosqichda hamkorlik qoidalarini, ya'ni navbat bilan gapirish, boshqani tinglash, yordam so'rash va yordam berishni o'rgatish ayniqsa muhimdir. O'rta sinflarda loyiha ishlari, muammoli vaziyatlarni muhokama qilish va rolli o'yinlar ko'proq o'rin tutadi, chunki o'quvchilar murakkabroq vazifalarni mustaqilroq bajarishga qodir bo'ladi. Yuqori sinflarda hamda oliy ta'limda esa ilmiy loyihalar, keys-stadi, munozara va guruhda tadqiqot ishlarini bajarish kabi shakllar ustuvor bo'lib, ular talabalarda kasbiy muloqot va jamoada ishlash kompetensiyalarini shakllantiradi.

Inklyuziv ta'limda hamkorlik imkoniyatlari. Hamkorlikka asoslangan ta'lim inklyuziv muhitda ham katta ahamiyatga ega. Sinfda bilim darajasi, o'zlashtirish sur'ati va ehtiyojlari turlicha bo'lgan o'quvchilar bo'lganda, guruh ishi har bir o'quvchiga o'z imkoniyatiga mos hissa qo'shish uchun sharoit yaratadi. Masalan, bir o'quvchi chizma tayyorlashda, boshqasi ma'lumot yig'ishda, uchinchi natijani taqdim etishda ishtirok etishi mumkin. Shu tariqa har bir o'quvchi o'zini guruh uchun kerakli shaxs sifatida his qiladi, tengdoshlarining unga bo'lgan munosabati yaxshilanadi. Muhim shart: o'qituvchi vazifalarni o'quvchining imkoniyatiga moslab tanlashi va hech bir o'quvchining chetda qolmasligini ta'minlashi kerak.

Raqamli muhitda hamkorlik. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya vositalari hamkorlik imkoniyatlarini kengaytiradi. O'quvchilar umumiy elektron hujjatlar, taqdimotlar va onlayn doskalar yordamida birgalikda ishlashi, masofadan turib fikr almashishi va loyihalarini hamkasblari bilan baham ko'rishi mumkin. Bunday vositalar guruh ishining jarayonini kuzatish, har bir a'zoning hissasini ko'rish va o'z vaqtida yordam ko'rsatish imkonini ham beradi. Biroq texnologiya o'z-o'zidan hamkorlikni ta'minlamaydi: u faqat puxta o'ylangan topshiriq va aniq rollar mavjud bo'lgandagina foydali bo'ladi, aks holda o'quvchilar ekran oldida alohida-alohida ishlab, shaklan birgalikda ishlayotgandek tuyulishi mumkin.

Hamkorlikka asoslangan darsni tashkil etish modeli. Yuqoridagi metodlarni amaliyotda qo'llash uchun dars modelini keltiramiz. Masalan, "Yo'l xavfsizligi" mavzusidagi dars motivatsion bosqich bilan boshlanadi: o'qituvchi o'quvchilarga kundalik hayotdagi yo'l vaziyatini taqdim etib, ularni fikr almashishga undaydi. Keyin o'quvchilar kichik guruhlariga bo'linadi, rollar taqsimlanadi va har bir guruhga turli vaziyat yoki vazifa beriladi. Guruhlar vazifani birgalikda muhokama qiladi, yechim variantlarini ishlab chiqadi va kerak bo'lsa, simulyatsiya shaklida sahnalashtiradi. Navbatdagi bosqichda guruhlar natijalarini taqdim etadi, boshqa guruhlar savol beradi va fikr bildiradi. Dars yakunida o'qituvchi o'quvchilar bilan birgalikda xulosa chiqaradi, har bir o'quvchi guruh ishidagi o'z hissasini baholaydi va nimalarni o'rganganini ifodalaydi. Dars natijasi uyga vazifa sifatida oila a'zolari bilan muhokama qilinishi mumkin, bu esa ota-onalarni jarayonga jalb etadi.

Oliy ta'lim sharoitida hamkorlikka asoslangan dars boshqacha shaklda tashkil etilishi mumkin. Masalan, pedagogika yo'nalishi talabalari bilan o'tkaziladigan mashg'ulotda o'qituvchi real maktab amaliyotidan olingan vaziyatni (keys) taqdim etadi. Talabalar kichik guruhlarda vaziyatni tahlil qiladi, muammoni aniqlaydi, uning sabablarini ko'rsatadi va bir necha yechim variantini ishlab chiqadi. Guruhlar o'z yechimini taqdim etadi, boshqa guruhlar esa uni asoslilik va amalga oshirish mumkinligi jihatidan baholaydi. Mashg'ulot yakunida talabalar o'zlari tanlagan yechim bo'yicha qisqa yozma refleksiya tayyorlaydi. Bunday dars talabalarda nazariy bilimni amaliy vaziyatga tatbiq etish, jamoada ishlash va o'z kasbiy qarorini asoslash ko'nikmalarini shakllantiradi.

Hamkorlikka asoslangan ta'lim milliy ta'lim an'analari bilan ham uzviy bog'liq. O'zbek xalqining ustoz-shogird an'anasida bilim ustozdan shogirdga muloqot, ibrat va birgalikdagi amaliy faoliyat orqali berilgan. Bu an'anada ustozning shogirdga g'amxo'rliqi, shogirdning ustozga hurmati va ikkala tomonning umumiy maqsad yo'lida hamkorligi muhim o'rin tutgan. Zamonaviy hamkorlik pedagogikasi shu g'oyalarni

yangi sharoitda, ya'ni sinf-dars tizimida va guruh ishlari orqali davom ettiradi. Shuning uchun hamkorlik metodlarini joriy etishda milliy qadriyatlarga tayanish ularning o'quvchilar va ota-onalar tomonidan tabiiy qabul qilinishiga yordam beradi.

O'qituvchining roli va metodik yondashuvlar. Hamkorlik pedagogikasi o'qituvchi faoliyatini o'quvchi markazli qilishga qaratilgan. Bu yondashuvda o'qituvchi faqat bilimni uzatuvchi emas, balki o'quvchilarni o'zaro faoliyatga jalb qiluvchi va o'rganish jarayonini tashkil etuvchi shaxs sifatida namoyon bo'ladi. Hamkorlik pedagogikasi ustoz-shogird an'alarini rivojlantirishda ham muhim o'rin tutadi [9]. O'qituvchi o'quvchilarning ehtiyojlari, qiziqishlari va yoshini hisobga olishi, ularni fikr almashishga va turli vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilishga undashi lozim. Bunda o'qituvchining individual yondashuvni tanlashi va o'quvchilarning fikrini tinglash, muhokamaga rag'batlantirish ko'nikmalari muhim ahamiyatga ega. O'qituvchi dars davomida guruhlar ishini kuzatadi, kerak bo'lganda yo'naltiruvchi savollar beradi, lekin o'quvchilar o'rniga qaror qabul qilmaydi. Shuningdek, u ijobiy muhitni saqlashi, o'quvchilarning bir-birini hurmat qilishiga erishishi va xatoga yo'l qo'ygan o'quvchini qoralamasdan, uning xatosidan o'rganish imkoniyatini yaratishi zarur.

Hamkorlik madaniyatini shakllantirish. Hamkorlik ko'nikmalari o'z-o'zidan paydo bo'lmaydi, ular maxsus o'rgatilishi kerak. O'quvchilar guruhda ishlashga tayyor bo'lishi uchun o'qituvchi avvalo hamkorlik qoidalarini ular bilan birgalikda ishlab chiqadi: bir-birini tinglash, gapni bo'lmaslik, tanqidni shaxsga emas, fikrga qaratish, yordam so'rashdan xijolat bo'lmaslik kabi qoidalar sinf hayotining odatiy me'yoriga aylanishi lozim. Sinfda ishonch va xavfsizlik muhiti yaratilsa, o'quvchilar xato qilishdan qo'rqmay, o'z fikrini ochiq bildiradi. Aksincha, xato uchun qoralash yoki masxara qilish muhiti hamkorlikni susaytiradi. Shu sababli o'qituvchining shaxsiy namunasi, ya'ni o'quvchilar bilan muloqotdagi hurmati, sabr-toqati va adolatliligi hamkorlik madaniyatini shakllantirishda hal qiluvchi omil hisoblanadi.

O'qituvchining kasbiy rivojlanishi. Hamkorlikka asoslangan ta'limni muvaffaqiyatli joriy etish o'qituvchining o'zi ham hamkorlikka ochiq bo'lishini talab qiladi. Metodik birlashmalarda tajriba almashish, hamkasblarning darslarini kuzatish, o'zaro ochiq darslar o'tkazish va dars tahlilini birgalikda muhokama qilish o'qituvchining kasbiy mahoratini oshiradi. O'qituvchi har bir dars yakunida o'z faoliyatini tahlil qilib, qaysi metod o'quvchilarni jalb qilgani, qaysi topshiriq qiyinchilik tug'dirgani va guruhlar ishi qanday tashkil etilgani haqida xulosa chiqarishi, keyingi darsni shunga muvofiq rejalashtirishi lozim. Bunday refleksiya o'qituvchiga metodlarni mexanik ko'chirib olishdan qutulib, ularni o'z sinfining xususiyatlariga moslashtirish imkonini beradi.

Ota-onalar bilan hamkorlik. Ta'lim muassasasi va oila o'rtasidagi hamkorlik o'quvchilarning o'rgangan bilim va ko'nikmalarini mustahkamlashga yordam beradi. O'qituvchilar bilan birgalikda ishlagan ota-onalar farzandlarining muvaffaqiyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Oilada hamkorlik pedagogikasi asosida bolalarda tashkilotchilik xulqini tarbiyalash mumkinligi ham ko'rsatilgan [10]. Ota-onalar bilan hamkorlik ota-onalar yig'ilishlari, ochiq darslar, individual suhbatlar, umumiy loyihalarda ishtirok etish hamda messenjer va elektron kundalik orqali muntazam aloqa kabi shakllarda amalga oshirilishi mumkin. Bunda o'qituvchi ota-onalarga faqat o'quvchining kamchiliklari haqida emas, balki uning yutuqlari haqida ham xabar berib borishi, ota-onalarni esa farzandining o'quv faoliyatiga shaxsiy mas'uliyat bilan yondashishga undashi muhimdir.

Samaradorlikni ta'minlovchi shartlar. Hamkorlikka asoslangan ta'limning samaradorligi bir qator tashkiliy-pedagogik shartlarga bog'liq. Birinchi navbatda, o'qituvchi hamkorlik metodlarini nazariy va amaliy jihatdan egallagan bo'lishi lozim. Ikkinchidan, o'quv xonasining jihozlanishi guruh ishiga mos bo'lishi, ya'ni o'quvchilar bir-biriga qarab o'tirib, erkin muloqot qila olishi kerak. Uchinchidan, dars rejasi hamkorlik uchun yetarli vaqtni ko'zda tutishi shart: shoshilinch, vaqt yetishmaydigan

darsda guruh ishi sayoz va rasmiy tus oladi. To'rtinchidan, ta'lim muassasasi rahbariyati o'qituvchilarning yangi metodlarni sinab ko'rishini qo'llab-quvvatlashi, metodik yordam ko'rsatishi lozim. Nihoyat, ota-onalar hamkorlik metodlarining mohiyatini tushunsa, ular farzandining guruh ishidagi ishtirokini to'g'ri baholaydi va uyda ham shu ruhda qo'llab-quvvatlaydi.

Metodik qiyinchiliklar va ularni bartaraf etish yo'llari. Hamkorlikka asoslangan ta'limning samaradorligi ayrim cheklovlarga ham ega. Metodikani noto'g'ri tanlash, o'quvchilarning individual xususiyatlarini inobatga olmaslik va darsni shablon asosida olib borish metodik xatoliklarga olib kelishi mumkin. Material murakkab yoki bolalar uchun tushunarsiz tarzda taqdim etilsa, o'quvchilarning faolligi va qiziqishi pasayadi. Bundan tashqari, hamkorlik pedagogikasini samarali qo'llash o'qituvchidan yuqori pedagogik mahorat va doimiy o'z ustida ishlashni talab qiladi.

Amaliyotda yana bir qancha muammolar uchrashi mumkin. Guruh ishida faol o'quvchilar ishni o'z zimmasiga olib, kam faol o'quvchilar chetda qolishi, guruhlarda ishchan muhit o'rniga shovqin va tartibsizlik paydo bo'lishi, guruh ishini adolatli baholashning qiyinligi hamda dars vaqtining yetishmasligi shular jumlasidandir. Bunday muammolarni bartaraf etish uchun guruhlarini o'quvchilarning imkoniyatlarini hisobga olgan holda tuzish, har bir a'zoga aniq rol va vazifa berish, rollarni almashtirib turish, ishni boshlashdan oldin hamkorlik qoidalarini o'quvchilar bilan birgalikda belgilab olish, baholashda shaxsiy va guruh hissasini uyg'unlashtirish tavsiya etiladi. Vaqt masalasida esa guruh ishining har bir bosqichiga aniq vaqt ajratish va topshiriqlarni darsning maqsadiga mos ravishda tanlash yordam beradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tahlil hamkorlikka asoslangan ta'lim samarali va keng pedagogik imkoniyatlarga ega yondashuv ekanini ko'rsatdi. Interaktiv, loyiha, muammoli, kooperativ va simulyatsiya metodlari o'quvchilarning faolligi, mas'uliyati, tanqidiy fikrlashi va muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Ta'lim samaradorligi

o'qituvchining pedagogik mahoratiga, individual yondashuviga va ota-onalar bilan hamkorlikning yo'lga qo'yilishiga bog'liqdir. Hamkorlikning samaradorligi guruh uchun umumiy maqsad, har bir o'quvchining shaxsiy mas'uliyati va adolatli baholash tizimi mavjud bo'lgandagina ta'minlanadi.

Shunday qilib, hamkorlikka asoslangan ta'lim zamonaviy maktab va oliy ta'lim muassasasi oldida turgan ta'limiy, rivojlantiruvchi va tarbiyaviy vazifalarni birgalikda hal etishga imkon beruvchi yondashuvdir. Uning samaradorligi alohida metodlarni mexanik qo'llashda emas, balki hamkorlik tamoyillariga amal qilish, o'qituvchining mahorati, ishonch va hurmat muhitini yaratish hamda oila bilan yaqin aloqada ekanida namoyon bo'ladi.

Hamkorlikka asoslangan ta'limni amaliyotga joriy etish uchun quyidagilar tavsiya etiladi: o'qituvchilarning metodik malakasini doimiy oshirib borish; metodlarni o'quvchilarning yoshi va individual xususiyatlariga moslashtirish; guruh ishini baholashda shaxsiy va jamoaviy hissani birgalikda hisobga oladigan mezonlar ishlab chiqish; ota-onalarni ta'lim jarayoniga muntazam jalb qilish; hamkorlik metodlarini raqamli vositalar bilan boyitish. Bundan tashqari, kelgusi tadqiqotlarda hamkorlikka asoslangan ta'lim samaradorligini empirik usullar bilan, ya'ni kuzatuv, so'rov va pedagogik tajriba-sinov orqali o'rganish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Амонашвили Ш.А. Здравствуйте, дети! – М.: Просвещение, 1983.
2. Slavin R.E. Cooperative Learning: Theory, Research, and Practice. 2nd ed. – Boston: Allyn & Bacon, 1995.
3. Johnson D.W., Johnson R.T. Cooperation and Competition: Theory and Research. – Edina (MN): Interaction Book Company, 1989.
4. Pedagogika / M. Toxtaxodjayevaning umumiy tahriri ostida. – Toshkent: O'zbekiston Faylasuflari milliy jamiyati, 2010.
5. Yo'ldoshev J.G., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2004.
6. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent, 2006.
7. Omonov H., Xo'jayev N., Madyarova S., Eshchonov E. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Iqtisod-moliya, 2009.
8. Hotamova D.K. Umumiy pedagogika: o'quv qo'llanma. – Buxoro, 2024. – 152 b.

9. Xolmirzayev Sh.A. Ustoz-shogird an'analarini rivojlantirishda hamkorlik pedagogikasining ahamiyati // Образование наука и инновационные идеи в мире. – 2024. – 56(2). – В. 76–78.
10. Xolmirzayev Sh. Hamkorlik pedagogika asosida maktabgacha yoshdagi bolalarni oilada tashkilotchilik xulqlarini tarbiyalash // Вестник физической культуры и спорта Нукусского филиала Узбекского государственного университета физической культуры и спорта. – 2024. – 1(4).